

КОВИЉКА ЛЕТИЋ

ШКОЛЕ У ЉУБИЋКИМ СЕЛИМА ОД 1842. ДО 1912. ГОДИНЕ

При крају прве владе кнеза Милоша Обреновића (1839) у рудничком округу, који је имао преко 6.000 пореских глава, радиле су четири школе: у Брусници, Љутовници, Блазнави и Моравцима. Прибројиће им се, коју годину касније, цветачка, миоковачка, бољковачка и брезничка школа. Било их је, дакле, осам. И све су, сем брусничке, убрзо престале да раде, јер није уведен прирез за њихово издржавање и за плату учитељима. Тај школски прирез, скупљан од народа по рудничком округу два пута годишње (као и „правитељствени данак“) чувао се „при начелничеству у посебној каси“. Осим њега школе нису имале никакав други фонд за своје издржавање. А према начину издржавања дељене су на: окружне (издржаване окружним прирезом), среске (издржаване среским прирезом), црквеноопштинске (издржаване прирезом црквених општина) и приватне (које су издржавали ђачки родитељи). Скоро све су грађене у близини цркава, „испред очију и с пута Турцима“, то јест по склонитим местима ван села, па су ђаци морали подоста да пешаче. Неки, чије су куће и села била превише далеко, у школи су ноћивали. У првом разреду главна књига била је буквар, а у другом

часловац, па су стога прваци називали букварцима, а другаци часловцима.

Школе су називане именима места у којима су осниване. Тако су именоване и школске општине, које су сачињавала села одакле су деца похађала наставу. Као што је министар просвете и црквених послова одобравао оснивање школе, тако је одређивао и круг села која су сачињавала једну школску општину. Школска општина се ретко кад поклапала с политичком општином. Тако је, рецимо, миоковачка школска општина обухватала више села која нису припадала миоковачкој политичкој општини. Неке школске општине (цветачка и карадашка) имале су у своме саставу и села из других срезова (жичког и пожешког), иначе, руднички округ чинили су срезови: моравски, качерски и црногорски (касније таковски). Моравски, који је био највећи, имао је 3.000 пореских глава, половином XIX века само три школе. У наредне две деценије биће отворене још четири, од којих ће једна, после десет година рада, бити затворена. Овај срез је средином осамдесетих година назван љубићким. Ова промена назива најуже је повезана са проширењем прељинске школске општине, у чији састав су почетком 1885. године ушла села: Коњевићи, Љубић, Балуга и Ракова, која су, као и Прељина, припадала истој политичкој општини — љубићкој. У љубићком школском срезу није више било школских општина које су у свом саставу имале села из других срезова. Међутим, број школских општина ће се повећавати како се буде повећавао број школа. Јер село које сагради школску зграду иступа из старе школске општине и формира нову. Које су све школске општине биле у љубићком срезу, видеће се на наредним страницама, па их, стога, нећемо набрајати.

ШКОЛА У МИОКОВЦИМА

У миоковачкој школи, која се налазила код цркве, одржан је 6. јула 1842. године испит. На списку испитаних ученика били су од буквараца: Милан Милетић (из Љубића, успех добар), Радисав Петровић (из Пријевора, успех приличан), Јован Петровић (из Пријевора, успех приличан), Паун Антонијевић (из Љубића, успех добар), Гаврило Марковић (из Горевнице, успех добар), Вујо Пауновић (из Горевнице, успех приличан), Милан Спасојевић (из Дучаловића, успех приличан) и Јован Еренчић (из Љубића, успех добар). Од часловаца: Велисав Миковић (из Пријевора, успех добар), Димитрије

Ђуковић (из Дренове, успех добар) и Веселин Јовановић (из Миоковаца, успех добар). Учитељ им је био Гаврил Поповић из Ариља, који је завршио нормалну (основну) школу и богословске науке. Иако почетник, постигао је са свим ђацима леп успех. Пошто сиромашна миоковачка општина није била у могућности да га издржава нити да школу, веома запуштену, одржава (оправке су је „на велики трошак стављале“), ова школа је после октобра 1843. године прешла у приватну. Преузео ју је срески старешина, који је учитељу Поповићу, за даље учитељевање, плаћао према њиховој погодби, што сазнајемо из списка грађанских и сеоских училишта у западном делу Кнежевине Србије за школску 1844/45. годину који је сачинио Петар Радовановић, управитељ ових школа. Срески старешина, коме су родитељи ученика миоковачке школе плаћали школарину, није учитељу Поповићу дао плату за јули и август, кад су деца распуштена, због чега се Поповић у септембру 1844. жалио Попечитељству просвештенија. „То што ме не исплати за мене сиромаша је велика штета и то не могу прегорети“,¹ писао је учитељ и тражио од Попечитељства просвештенија (и добио) премештај у своје родно Ариље. Од тада школа у Миоковцима није радила до 1855. године, када је за новог миоковачког учитеља постављен Живко Радаковић из Трудеља, који је завршио два разреда гимназије и два богословије. Наставу ће, по одобрењу Попечитељства просвештенија, изводити у згради миоковачког примиритељног суда — док се подигне нова школа. Као и други учитељи у моравском срезу, имао је плату 72 талира годишње, бесплатан стан и огрев. Показао је добре учитељске способности и добро владање.

Из извештаја начелника рудничког округа Попечитељству просвештенија сазнаје се да су 1858. године зграду миоковачке школе, за 12 месеци, изградиле миоковачка, пријеворска, милићевачка и љубићка општина из приреза. Била је од тврдог материјала, по прописаном плану. Налазила се крај саме реке Чемернице и имала је две учионице (у којима је могло да учи 60 до 80 ученика), две простране собе за преноћиште ученицима из удаљенијих села, две собе за учитеља и два ћилера.

Из извештаја учитеља Радаковића за школску 1870/71. годину сазнајемо да је у првом разреду било 38 ученика, другом 13 и трећем 10. Сем тројице, који су се због болести исписали, остали су уредно похађали наставу и „са свим школским потребама били снабдевени“. Радаковић је 25 година учитељевао у Миоковцима. Имао је само један једногодишњи прекид (преместио се у чачанску основну

школу), током којег га је замењивао Грујица Павловић из Винче (срез врачарски), који је завршио четири разреда богословије. Када се, по одобрењу министра просвете и црквених дела, вратио у Винчу да би био на помоћи својим сиромашним родитељима, Радаковић је дошао на његово место и био, после годину, због слабог рада, премештен у шутачку школу, из које ће после две године отићи у пензију, чији ће износ бити 965 динара и десет пара.

Од 1881. године учитељ у Миоковцима био је Милета Станојевић, Ужичанин, у чијем извештају о стању школе школске 1881/82. године видимо да зграда није поправљена, да 10—14 ученика који ноћивају у школи не могу, услед несташнице огрева, да „зготове јело“. „Кад видим“, каже учитељ, „како се овде деца муче ја онда и заборавим на моје муке у овом потоку“.⁴ Од школских ствари недостајали су: чабар за воду, четка за пајање зидова, тавана и патоса, гвоздена чистилица пред улазним вратима за чишћење блата са обуће, ватраљ' машице, три мапе (Европе, Србије са 21 округом и рудничког округа), Шрајберове слике, планинглоб, рачунаљка, сунђер, мастило, хартија, перо, мастионица и песконица. За све ово покупљен је од народа прирез и предат старатељу школе, који је новац употребио за куповину сувих шљива, којима је, уз старатељство, трговао. Због свега овог, као и због рђавог односа власти према школи и њему, Станојевић се, након две године, по одобрењу министра, преместио у Ужице, а на његово место дошао је други Ужичанин, Глигорије Јовановић, који ће, после годину дана, бити премештен у Каран (ужички), па ће школа бити без учитеља док не дође, 1886. године, мајдански учитељ Јеротије Вујић. Овај учитељ је пет година учитељавао у Босни (округ бељински), одакле је, почетком устанка 1875. године, пребегаво у Србију. У Миоковцима је сам учио преко 80 ученика, колико их беше у сва четири разреда. Међутим, због смицалица које му је правио председник општине, морао је да се премести у Вичу, срез драгачевски. Наследиће га, у Миоковцима, Љубомир Протић, чији извештај казује да ученици, који станују преко „безмостне“ Чемернице, услед „водоплава“ у марту 1888. године, нису могли десет дана да долазе у школу.

Пошто је број ученика непрестано повећаван, у септембру 1890. године министар просвете и црквених послова одобрио је да се формирају два одељења и поставе два учитеља. Новопостављена учитељица, Милева Ђорђевић, учила је у једној учионици I и II разред, а Панта Лазаревић, управитељ школе, у другој учионици, III и IV разред. Лазаревићу је, према извештју А. Станојевића, над-

зорника школа за руднички округ школске 1889/90. године, недостајала педагошка вештина, због чега је премештен из ове школе (не знамо где), а на његово место доведен Бранислав Обрадовић, који ће извести министра: да је школа у жалосном стању (кров прокишњава, врата и прозори полупани, патос у стану пређашњег учитеља испроваљиван), да је табла, због дуге упоребе, постала неупотребљива, да нема креде и сунђера. Овај учитељ ће повратити ред у школи. Из његовог извештаја за школску 1891/92. годину видимо да су у I разреду била 42 ученика, у другом 45, у трећем 25 и у четвртном 10 и да ученици нису најуредније долазили у школу. Њихова бројност била је толика да су формирана три одељења и постављена три учитеља: Савко Филиповић, управитељ школе, Милица Филиповић и Драга Војиновић. Годину касније отворена је и продужна школа, која је радила четвртком, недељом и „светачним“ данима. Настава је била обавезна. За ученице је уведено и учење женског ручног рада. Недељом и о свецима је, после присуства служби у цркви, тумачено Јеванђеље. Ученици су певали светосавске и црквене песме.

Надаље, у полугодишњем извештају о стању школа у рудничком округу школске 1904/1905. читамо да су у Миоковцима, потом, учитељевали: Милорад Вујовић (учитељ III и IV разреда, завршио је учитељску школу), Мирослава Вујовић (учитељица II разреда, завршила је шест разреда гимназије и положила учитељски испит) и Драга Војиновић (учитељица I разреда, завршила је вишу женску школу). Те школске године у првом разреду било је 30 ученика, у другом 64, у трећем 47 и у четвртном 46. Школа није имала учионицу за четврто одељење, па су I и IV разред били заједно. Полудневна настава није могла да се држи, јер су ученици долазили из десетак удаљених села.

Срески лекар Нешковић нашао је 21. фебруара 1908. године да један ученик из Трбушана болује од шарлаха, због чега су ученици распуштени на месец дана — да би се болест сузбила. Управитељ школе, Милосав Шолајић, те године, 7. октобра, поднео је извештај о броју ученика који редовно походе наставу:

разред	број уписаних ученика	број ученика који редовно долази	одељење
I	60	48	прво
II	51	48	друго
III	37	22	
IV	34	22	треће

Шолајић моли министра да примора горевничку, милићевачку и пријеворску општину да предају школи прирез како школа, пошто јој недостају најнужније школске ствари, не би прекинула рад. Затим Шолајић (3. септембра 1910) извештава окружни школски одбор у Горњем Милановцу да је потребно, будући да се број ученика попео на 200, установити и четврто одељење, које ће бити отворено 5. јануара наредне године и биће смештено у згради општинске суднице, а за учитељицу овог одељења (I разред) биће постављена Живка Димитријевић. Учитељица другог разреда била је Ранка Јанковић. Трећи и четврти разред су учили Алекса Јанковић и Бранислав Обрадовић.

ШКОЛА У БРЕСНИЦИ

Из извештаја Милована Спасића, управитеља основних школа у западном делу Кнежевине Србије, о стању школа крајем школске 1849/50. године сазнајемо да је школа у Бресници (округ руднички, срез моравски) почела да ради 1846. године, да је зграда добра, али неоправљена, да нема градину.⁵ У првом разреду било је 15 ученика, у другом 13. Успех им је био добар, а учитељ — Стеван Павловић, који ће се запопити, а замениће га Димитрије Михаиловић, кога ће, после три године, наследити (Михаиловић је премештен у неку другу школу) Матија Мартић, Книћанин (срез гужански, свршени богослов, чије ће се учитељске способности показати добре, а „владање прилично“. Од средског старешине примаће 100 талира годишње плате и имаће бесплатан стан и огрев. У Мартићевом извештају за мај, јуни и јули 1858. године видимо: да је школа поправљена, али није окречена у току школских ферија, да су прозорска окна облепљена хартијом, да су подови поциглани, да учионице (које беху простране и друге собе немају гвоздених пећи, да у сва три разреда (I, II, III) има 39 ученика, „који су снабдевени књигама“ и уредно долазе у школу, да је један ученик умро од врућице, јер родитељи, због сиро-

тиње, нису могли да га одведу лекару и да школа нема послужитеља. Учитеља Мартића тужио је министру просвете бреснички свештеник Стефан Поповић — да одлази у кафану, да закашњава на црквену молитву и да њега омаловажава. Мартић одговора министру да узрок омразе није у свештениковим наводима, него што не дозвољава ученицима да за време часова раде свештеникове „кућно-њивске послове“. Премда су свештеникови наводи били нетачни а Мартићеви тачни, Мартић је, иако уредан и добро оцењен предавач, премештен (не знамо где), а на његово место је, почетком 1859. године, постављен Милија Атанасијевић (родом из Ариља, завршио економску школу у Топчидеру). У Бресници је остао само једну годину.

Почетком 1859/60. године број ученика у Бресници знатно се смањио (у првом разреду два, другом осам и трећем два). Школа беше непоправљена, без табле, креде, столице... Од септембра 1860. учитељ у Бресници био је Живојин Савић, родом из Аранђеловца, свршени богослов, добар педагог, који ће, после две године, добити премештај у Тополу, где је било упражњено учитељско место. Наследиће га његов презимењак из Ивањице Петар Савић, који је завршио три разреда гимназије и три богословије у Београду. Пет година он ће врло добро радити и врло добро се понашати, а потом се запопити. Нови бреснички учитељ постаће привремено Коста Станишић из Бечња (завршио четири разреда гимназије у Крагујевцу и три богословије у Београду). За време његовог учитељовања школу ће посетити секретар Министарства просвете и написати у свом извештају: да зграда прокишњава, да су капци на прозорима поодваљивани, да је патос у учионици и гонгу (ходнику) изривен, да се готови јело пред учионицом у којој је, због тога, несносна врућина. Прочитавши овај извештај, министар просвете је препоручио начелнику рудничког округа да нареди бресничкој општини да зграду прекрије, уради прозорске капке, постави патос и сагради посебну зграду за готовљење јела ученицима. Не знамо је ли ово урађено, али знамо да је Станишић био у немилости код бресничког свештеника и општинске власти, који писаху за њега министру: да је пијаница, да је отерао послужитеља и да туче ђаке. На министров захтев начелство рудничког округа проверило је ово и министра обавестило да учитељ није крив. Да не би трпео даља малтретирања од свештеника и општинара, Станишић се у августу 1869. запопио, а бреснички учитељ постао је Вељко Драшковић из Цветака који ће — видимо то из извештаја ревизора за 1870. годину — радити у веома тешким условима. Јер, школска зграда беше ниска, тесна и влажна, што је

угрожавало здравље ученика и учитеља. Учитељ се, после неког времена, разболео, па је замолио министра просвете и црквених дела за одсуство ради лечења. Министар га је преместио у његово родно место Цветке, а начелнику рудничког округа поручио да што пре бресничкој општини достави, као неодложну потребу, градњу нове школске зграде. Међутим, општина не имађаше пара, па ће и Драшковићев наследник Недељко Симеуновић боравити и радити у овако „неусловној“ школи, у којој ће 28. јануара 1874. године бити одржан испит. На испиту, којем ће присуствовати два свештеника, кмет и ђачки родитељи, показаће се да је „први разред почело 29 а завршило 28 ученика, други разред почело 4 и завршило 4 и трећи разред почело 7 и завршило 7“.⁶ Симеуновић ће се, потом, засвештениити, па школа неће радити 12 месеци, а у септембру 1875. године доћи ће за учитеља Чедомиљ Мајсторовић, родом из Качулица (трнавски срез, чачански округ). Завршио је четири разреда гимназије у Крагујевцу и богословију у Београду. Учитељеваће две године. Потом ће се у Бресници заучитељити Симо Аћимовић, који је завршио учитељску школу (први учитељ овог места са завршеном учитељском школом) и који је, након годину дана, молио за премештај у Београд да би могао напредовати у науци. Јер, такав напредак је, будући да је саобраћај од Бреснице до Београда „ствар толико мучна“, скоро немогућ. Ако не може добити Београд — тражио је — нека га министар премести у Смедерево, које је ближе Београду, или у Крушевац, који је, такође, важно просветно место. Међутим, министар ће га преместити у Грачац (карановачки срез, а чачанског учитеља Гавру Перовића — у Бресницу. Пошто ће Перовић у току школске 1880/81. године постићи слаб успех, министар ће га казнити укором и саопштити му, да ће, уколико и наредне године покаже слаб успех, бити отпуштен из учитељске службе. Наредне године (1882) министар је донео одлуку о затварању школе, јер је зграда сувише трошна и „рабатна“, па је у њој опасно надаље радити.⁷ Пошто бресничка општина не беше у стању да скупи 3.000 динара, колико је потребно за грађење нове зграде, Бресничани су купили кућу од мештанина Ђорђа Станковића — да у њој отворе школу, док нову зграду подигну. Али, ту се могао сместити само I и II разред, па су од куповине одустали и одлучили да на постојећој згради изврше поправке које предложи окружни инжењер. Оправљена стара школска зграда је у лето 1887. поново примила ученике. Почетком девете деценије биће у њој преко 100 ученика, учитељи — брачни пар Акшамовић, Даница (која је завршила вишу женску школу) и Лазар (свршени

учитељ), који ће бити и управитељ школе. Када је школу 1899. године посетио Марко Катанић, генерал у пензији, родом из села Бечња, и видео да је зграда у очајном стању и да се ученици гуше у тескобним учионицима, обећао је да ће о свом трошку подићи под условом (који је прихваћен): да ће Бресница и Бечањ здруже у једну политичку и школску општину. Школа је саграђена за четири месеца у близини цркве, са горње стране пута Чачак — Крагујевац. Била је то једна од најлепших школских зграда у тадашњој Србији. Освећена је 22. октобра 1901. године у присуству много народа. После уводних беседа управитеља Акшамовића и месног свештеника, беседио је генерал. „Не заборавите“, рекао је, „да сте Рудничани, да сте потомци славних рудничких војвода, див-јунака и ваших предака Раке Левајца, Јована Курсуле, Лазара Мутапа, Милића Дринчића, Арсенија Ломе, Танаска Рајића, Николе Луњевице и других, и никад не заборавите да вас прати дух књаза Милоша који је 1815. у Такову развио заставу ослобођења српства и те године синула победа на Љубићу са падом Ђаја паше“.⁸

Школске 1904/1905. у бресничкој школи било је 113 ученика, а школске 1907/1908. године број ученика се повећао на 168, због чега је постављен трећи учитељ, Милорад С. Ђурић, са завршеном учитељском школом.

Школске 1912/1913. године распоред разреда био је овакав: I и II, са 58 ученика, учио је Милорад С. Ђурић, II₂ и III разред, са 58 ученика, учио је Андрија Дрињаковић и IV разред, са 58 ученика — управитељ школе Лазар Б. Акшамовић.

ШКОЛА У БРЂАНИМА

Петар Радовановић, управитељ свих школа западне половине Србије, извештавајући министра о стању грађанских и сеоских школа у рудничком округу школске 1844/45. године, напомиње: „да Брђани намеравају почетком јесени отворити школу те да им се стога пошаље учитељ којег ће издржавати срез“.⁹ Министар ће им послати Јована Минића, богослова, који ће се у другом полугодишту засвештеничити. Школа ће се налазити на путу из Бреснице у Чачак. Неће бити код цркве (што је било у Србији готово обавезно), јер Брђани не имаћаху цркву (због чега ће школа бити касније премештена у Мојсиње). Отварање школе било је одобрено вероватно због тога што су Брђани били среско место. У другом полугодишту школске 1845.

46. овде ће учитељевати Игњат Раић, дотадашњи учитељ у Грошници. Рођен у Великом Бечкереку у Банату, завршио основно српско и немачко училиште, четрдесетогодишњак, ожењен, Раић је учитељвао 18 година којегде добро се владајући и показујући слабе учитељске способности. Ове школске године у школу су уписана 24 ученика, чији успех беше „приличан“ (одличан).

Из извештаја Милована Спасића, управитеља школа западног дела Србије, о стању школа крајем школске 1849/50. године, обавештавамо се да је у моравском срезу, осим школе у Брђанима, радила школа у Цветкама и Бресници. Све три издржавао је округ. Школска зграда у Брђанима била је сасвим неоправљена, без градине (двориште са баштом), а ученика — у првом „течају“ (разреду) 19, у другом 15. Успех им је био слаб и због тога што је учитељ Раић, због пића, занемаривао наставу.

У целом рудничком округу крајем школске 1849/50. године у првом течају било је 220 ученика, а у другом 178. Успех им је уопште био бољи него у претходној години, али је мали број ученика уредно долазио у школу. Нарочито у лето, због земљоделских радова, у зиму су дангубила због оскудице у огреву или непоправљене школске пећи. Ученици из удаљених села ноћивали су у школи, а укућани су им недељно доносили преобуку и приговорљену храну: кукурузни хлеб (који се лети упаучи, уплесиви, али су га морали јести или да се, прегладнела врате кући), сир и месо (чије је доношење зависило да ли су дани били посни или мрсни). Од ове хране, која се кварила због стајања, ђаци су често обољевали.

Школа у Брђанима ће после 1857. године престати да ради, јер у овом селу не беше цркве. Брђански ђаци, којима беше ближе Мојсиње, ићи ће у новоотворену мојсињску школу, они ближе Деспотовици (Горњем Милановцу) — у деспотовачку школу. И једни и други ће у суседно село Прељину кад у њој 1870. године буде отворена школа, која ће, после десетак година, престати да ради, па ће потреба за школом у Брђанима опет бити велика. Брђанин Јеврем Савић поклатио је плац за школу. Прикупљено је 3.600 динара за градњу и 200 динара добровољног прилога за учила. У августу 1884. године Брђани ће имати колосално здање. Највеће и најбоље у Србији. Наставу ће похађати ђаци из Соколића и Прислонице, општина које су са Брђанима чиниле једну школску општину — „брђанску“. Пошто у новосаграђеној школи није одмах постављен учитељ, наставу ће изводити Здравко Пауновић, месни свештеник, бесплатно, до доласка сталног учитеља Ранислава Нешовића, бого-

слова, крајем 1884. године, који ће у првом разреду имати 78 ученика. Тридесетог августа 1886. године писаће министру просвете, да му „због сиротног стања није могуће више остати у учитељској служби“.¹⁰ И, убрзо се запопио. Од септембра 1886. године у Брђанима ће, због великог броја ученика (преко 100), радити два учитеља: Димитрије Марковић, богослов, и Милева Врбавчева са завршеном вишом женском школом. Учитељ Марковић је све предмете предавао правилно и педагошки. Ђуро Врбавац, надзорник школа у рудничком округу за школску 1886/87. годину, у свом извештају министру просвете писао је: „Српској омладини се може честитати што има за учитеља овако спремног и вредног човека какав је учитељ Марковић, који је својим одмереним понашањем стекао особито поштовање не само од својих ученика него и од околине“.¹¹ Учитељ Марковић је, после 20 година учитељевања по сеоским школама, добио службу у Чачку, где му се налазила породица. У Чачку је учитељевао осам година и за свој учитељски рад добијао одличне и врло добре оцене. Онда је писао министру: „Само за то што сам прошле године на изборима часништва општинског суда у Чачку гласао за опозиционе кандидате премештен сам 9. априла 1886. године у Ковиље (моравички срез) а после шест месеци отуда сам премештен у брђанску школу“.¹² Тражио је да му се та неправедна казна поништи и да буде премештен у Чачак. И заиста, премештен је 1888. За премештај у Чачак молила је и учитељица Врбавчев, што јој је, после две године учитељевања у Брђанима, одобрено. Постала је учитељица I разреда чачанске женске школе. У Брђанима ће школске 1888/89. године учити III и IV разред и бити школски управитељ Миленко Михаиловић, а I и II разред учиће Христина Бојовић, и једно и друго одлични учитељи. На полугодишњи испит у јануару 1888. године, због болести, неће доћи 18 ученика. Било их је 123 (у I разреду 44 ученика и 4 ученице, у II разреду 26 ученика и у III разреду 47 ученика и две ученице). Учитељ Михаиловић ће умрети, а од септембра 1889. за управитеља школе биће постављен Драгутин Зисић, који ће се показати веома марљивим. Те, школске (1889/90) године уведен је четврти разред — са само 27 ученика. Разлог је у томе што су деца сиромашних родитеља после трећег разреда најчешће напуштала школу. Владимир, стар 13 година, син Вићентија Огњановића из Прислонице, није уписао IV разред него је отишао на занат абацијски код Гаврила Обрадовића из Ракове. Отац Владимир тражио је од школског одбора у Брђанима да му ослободи сина од даљег школовања, јер је његово имање мало, задруга велика, па

није могао да издржава ђака. Још десетак родитеља тражило је да им се деца ослободе даљег школовања — због немогућности да их издржавају у школи.

Одличну учитељицу Христину Бојовић (која ће прећи у Горњи Милановац, на две године, а потом у родни Чачак) замениће Роксанда Милићевић, дотада учитељица у Гунцатима. Од 1893. године, пошто се удала за учитеља Зисића, презиваће се Зисић. После овог брачног пара, за кога не знамо куд је отишао, у брђанску школу ће школске 1901/1902. доћи нови учитељски брачни пар: Роксанда и Милисав Никитовић. Милисав ће учити III и IV разред и бити школски управитељ, а Роксанда, која је завршила вишу женску школу, учиће I и II разред.

Из извештаја Светислава К. Матића, надзорника основних школа у рудничком округу за школску 1901/902. годину, сазнајемо да је у брђанској школи и првом одељењу (I и II разред) било 68, у другом одељењу (III и IV разред) 50 ученика и да школу не походе 22 ученика. Учитељ Никитовић ће бити не само одличан педагог, него и одличан познавалац савремене земљорадње, калемљења и виноградарства, чему ће подучавати сеоску омладину. Школа 1904. неће радити 20 дана, јер је окружни надзорник Михаило П. Милошевић наредио да се ученици распусте пошто се појавио шарлах, од којег су неки умрли. Из Никитовићевог извештаја окружном школском одбору у Горњем Милановцу за 1906. годину сазнајемо да је у првом разреду било 24 ученика и 5 ученица, у другом — 31 ученик и 4 ученице, у трећем — 18 ученика и 5 ученица и у четвртном — 14 ученика. Те године Никитовић је, због сеоских пакосника и злобника, отишао из брђанске школе. Шездесет Брђанаца узалудно је тражило да се врати. За учитеља и управитеља школе постављен је 1907. године Алекса Н. Јанковић, а школске 1910/1911. учитељ и управитељ биће Милан Иконић, кога ће после годину дана заменити Роксанда М. Никитовић. Она ће априла 1912. известити окружни школски одбор у Горњем Милановцу да буџет брђанске школе за 1911. годину износи 1300 динара, „а од овога износа општина школи није дала ништа“.¹³ Никитовићка ће 1912/913. известити министра просвете да у II разреду има 40 ученика и шест ученица и да у I разред треба уписати II понављача. Молила је министра просвете и црквених послова да одобри отварање трећег одељења.

ШКОЛА У МОЈСИЊУ

У мају 1857. године четири општине у моравском срезу — мојсињска, горевничка, прањанска и трепчанска — молиле су начелника рудничког округа да „учини“ код Попечитељства просвештенија да у Мојсињу „при цркви“ буде отворена школа — како своју децу не би слале у брђанску школу. Заправо, тражиле су да се „школа из Брђана премести у Мојсиње“, што је Милован Спасић, управитељ школа западног дела Србије, одобрио пошто је школа у Брђанима без цркве и пошто ове четири општине са 568 домова треба да имају школу у својој средини. Мојсињска школа, невелика, са стаклима на прозорима уместо пенџерлије, брзо је саграђена и гвозденим пећима опремљена. Њен први учитељ био је Василије Гавриловић из Катрге (моравски срез), свршени богослов, који је у три разреда имао 77 ученика. Други учитељ беше Владимир М. Перуничкић, а трећи Јосиф Станишић. Ова тројица су се за непуне три године измењала. Трећи, Станишић, умро је, а наследио га је у јануару 1863. године Радисав М. Ђукнић, рођен у Калањевцима (качкерски срез), који је завршио четири разреда гимназије у Београду. Овај ће утичељ у Мојсињу остати равно 25 година. Редовно ће извештавати министра просвете о стању школе. У тим извештајима, веома исцрпним, видимо са колико је љубави обављао учитељску дужност. Сазнајемо из њих, поред осталог, да школи недостаје бунар. Вода је доношена са једног старог сеоског бунара, „који беше“, каже учитељ, „једна обична рупа из које је половина села појила стоку“.¹⁴ Пијући ту нечисту воду, ученици су често обољевали. Брижни учитељ Ђукнић се безброј пута обраћао окружној, среској и општинској власти молећи их да се ископа бунар у школском дворишту. Након седам година оклевања мојсињска општина је „погодила са мајсторима“ да за 20 дуката, сакупљених од сељака, ископају бунар. Пошто га мајстори нису ископали довољно дубоко, општина им је укинула седам дуката и метнула у своју касу. У бунару, због недовољне дубине, не беше воде целог лета и добар део зиме, па је вода коришћена из сеоских бунара, што су сељаци — Мојсиње је безводно, без извора — често забрањивали. Сем воде, школи је недостајала посебна просторија у којој би се ученици — ноћеваоци (њих 40) хранили и чували зготовљену храну. Сандуци с храном били су им у спаваћој соби, који су, направљену од дрвета, хладну, морали да загревају, па се храна кварила и ваздух загађивала. Од покварене хране и загађеног ваздуха деца су често обољевала, па се учитељ

Ђукнић заузимао код окружне власти да општина подигне нарочито зграду за ручавање и чување зготовљених јела. Школске 1869/70. у сва четири разреда (те године је отворен четврти разред) било је овде 60 ученика, који су нередовно долазили на наставу, због чега се учитељ жалио општинским кметовима и среском старешини. И што се догодило? „Срески старешина је“, каже учитељ Ђукнић у једном извештају, „био задовољан што је један акт на почетку јула а један на почетку августа послао кметовима да окупе ученике а кметови су ученике пописали и тај списак послали учитељу, а ништа нису учинили да ученици дођу у школу“.¹⁵

Учитеља Ђукнића је Стојан Новаковић, ревизор основних школа, у извештају од јула 1870. године министру просвете предложио за награду — повишењем плате. „Учитељ Ђукнић“, писао је министру просвете Стојан Новаковић, „пред сваким може осветлати образ српској школи јер су ђаци на испиту показали у пуној мери одличан напредак и школа беше тако лепо уређена, то је у толикој мери одличан учитељ да га још више треба задобити и окуражити већом наградом коју у пуној мери заслужује.“¹⁶ По извештају Мијаила Милошевића, надзорника основних школа у рудничком округу за 1884/85. годину, који је послао министру, Ђукнић је старији учитељ, али веома вредан и заузимљив, у правом смислу учитељ и отац ученицима. Све предмете је марљиво предавао. Настава и предавања били су сасвим природни. Бринуо је и о школској згради, која беше стара. „Али њен вредни чувар Ђукнић не да јој да пропадне него је одржава већ 22 године“.¹⁷ И наредне школске године, Ђуро Врбавац, надзорник, извештавајући министра о школама у рудничком округу, хвалио је Ђукнића као одличног предавача. „Овај учитељ“, каже надзорник, „са толико живости и окретности поставља питања ученицима чији су одговори достојни учитељевих питања и такви да очаравају човека“.¹⁸ Школска књижница по броју и садржају књига била је најбоља у читавом рудничком округу. (Имала је 410 дела).

Отварањем школе у Прељини број ученика у овој школи знатно се смањио. У сва четири разреда беше их само 35. у Ђукнићевом извештају за школску 1884/85. годину видимо да је четврти разред завршило 10 ученика: да су се Добривоје Ђукнић из Мојсиња и Драгомир Милошевић из Доње Трепче уписали први разред чачанске гимназије и да су тројица „отишла на занате и трговину“, а да четворица нису наставили школовање.

Ђукнић је након 25 година учитељевања у овој школи премештен у Бресницу, а заменио га је Срећко Ђурић, учитељ са завршеном учитељском школом. До преласка у ово место (у коме је имао своје имање) био је учитељ у Гучи. На испиту који је одржао А. Станојевић (предавач у чачанској гимназији), надзорник основних школа у рудничком округу за школску 1889/90. годину, успех ученика био је одличан. Од свих школа у рудничком округу у овој је најбоље и најрационалније рађено. Али, школска зграда је била веома стара и дотрајала. Министар просвете известио је начелника рудничког округа да ће морати школу у Мојсињу да затвори и да је нужно што пре приступити грађењу нове. Десетог августа 1894. године начелник љубињког среза известио је министра просвете да је, уколико би мојсињска школа због дотрајалости била затворена, у близини новосаграђена школска зграда у Остри, која може да прими ђаке из Мојсиња. И заиста, с јесени те године школа у Мојсињу затворена је, а ученици су упућени у оближњу Остру, где је учитељевао Ђирило Јанковић. Поправке, које је окружни инжењер предложио, извршене су и школа у Мојсињу, после годину дана, опет је почела да ради. Радиће до 1900. године кад је Сретен Пашић, надзорник, прегледавши школе у рудничком округу, нашао да је мојсињска школска зграда у очајном стању (тескобна, нездрава и сасвим дотрајала) и предложио министру просвете да се затвори док се нова не сагради. Опет су ученици ове школе морали да наставе школовање у оближњим школама. Грађани Мојсиња и Станчића договорили се да сакупе добровољне прилоге и саграде школу на месту где је стара. Око градње нарочито се заузимао председник мојсињске општине Милан Милошевић, трговац — мештанин. Градња није ишла брзо, пошто неки грађани не дадоше обећане новчане прилоге. Тек је 12. септембра 1903. председник школског одбора известио окружни школски одбор у Горњем Милановцу да је школска зграда у Мојсињу готова, а 19. септембра министар просвете одобрио је отварање школе, која беше озидана од тврдог материјала и покривена црепом. Кровна грађа беше од чамовог дрвета, а тавањаче од хрстовог. Зграда је имала учионицу, (дужина 8 м, ширина 5,5 м, висина 3,5 м), ђачку собу за ручавање (дужина 5,10 м, ширина 4 м), улазни ходник и учитељски стан (три собе и кујна са улазним ходником). Учионица и учитељски стан патосани су боровим даскама, а ђачка соба за ручавање и ходници поциглани. У свим одељењима биле су бронзане пећи, а у учитељској кујни — шпорет. Намештај и учила пренети су из старе школе. Двориште и школска башта били су довољно про-

страни. Школа је од цркве била удаљена само 100 метара и, пошто није имала бунар, служила се водом са црквеног бунара.

У нову школу за учитеља је поново дошао Срећко Ђурић. Школа је непрестано радила до првог светског рата.

ШКОЛА У ТУЧКОВУ

Пре него што ће бити отворена школа у Тучкову ђаци из табановачке и врнчанске општине учили су при манастиру Благовештењу („карадашка школа“).¹⁹ Табановачка општина (са селима: Табановићи, Гугаљ, Папратиште и Тучково) и врнчанска општина (са селима: Врнчани, Јанчићи и Рошци) озидале су 1855. године школу у Тучкову, која је била цела од камена, с ћерамидиним кровом. Почела је да ради на Митровдан 1857, а први учитељ беше Димитрије Јовичевић из Табановића (завршио економске науке у Топчидеру), који је две године учитељевао при манастиру Благовештењу. Учителијеваће две године у Тучкову, уз годишњу плату од 100 талира. После похвале среског старешине „хвалио га је Љубомир Ненадовић, начелник Просвете који је 1858. обишао карадашку школу (у Тучкову) и био веома задовољан учитељевим радом, владањем и успехом његових ученика којих беше 21 у сва три разреда“.²⁰ Учитеља Јовичевића наследио је Вучко Башић из Мајдана, у чијем извештају из школске 1859/60. видимо да школска зграда прокишњава, да јој недостају фуруне, да нема таблице за писање, мапе, ни креде и да је похађа само седам ученика. Учитељ Башић добио је премештај у место свог рођења, а у Тучкову је за учитеља постављен Обрад Лукић, богослов, родом из Мушића, који ће учитељевати само годину дана (20. октобра 1861. године је умро). Његов настављач Петар Поповић, рођен у чачанској Жежевици, добиће после годину дана премештај у своје родно место, а у Тучково ће доћи Паун Јеремић, такође из чачанске Жежевице, са завршена два разреда гимназије у Београду. Није у карадашкој школи затекао ни једног ђака, а није било ни браве на вратима, ни прозора, ни фуруне. Те, 1865. „по казивању људи снег није био збачен са школског крова па је вода допрла на таван и штукатори су опадали“.²¹ Због прокишњавања и због тога што је на рђавом месту (на крају табановачке општине), начелник моравског среза предложио је начелнику рудничког округа (у фебруару 1868) да се ова школа затвори, поготову што је Рошцима и Јанчићима ближа школа у Миоковцима, Врнчанима школе у До-

брињи и Прањанима, а Тучкову (које нема више од двадесет кућа) школа у Пожеги. И, у марту 1868. године, на предлог начелника рудничког округа, министар просвете и црквених дела затворио је школу у Тучкову. Табановачка школска општина припала је пожешком срезу (ужички округ), а Рошци, Врчани и Јанчићи — миоковачкој школској општини (моравски срез, руднички округ). Обе општине припадале су манастиру Благовештењу.

Неколико година касније начелник ужичког округа, боравећи у благовештенској бањи под Овчаром и Кабларом, уверио се да су сељани обе општине заинтересовани да школа у Тучкову поново буде отворена („коју је било лако с огревом подмиривати...“), али се отварању школе противило „само неколико људи и начелник рудничког округа“.

Јанчићи ће се 1890. године одвојити из миоковачке школске општине и „припасти добрињској школи“ (пожешкој срез, ужички округ).

ШКОЛА У ПРЕЉИНИ

У октобру 1869. године прељинска општина је купила бизицу механу од Стевана Шеварлије из Прељине са намером да у њој отвори школу. Та механа беше веома ниска („висине седам стопа“), слабо притврђених врата и прозора и крова старинског — турског. Распоред одељења није био најбољи. До учионице налазио се учитељски стан, а ходник, кујна и ћилер били су заједнички за учитеља и ученике. Ту су биле и две мале собе за ученичко коначење. Набављене су скамије, сто и столица за учитеља, табла, орман и друге школске ствари. Око отварања школе веома се залагао Милан Мирковић, начелник моравског среза (доселио се у Прељину претходне године из Баћеваца код Београда), који предлагаше министру просвете да им пошаље баћевачког учитеља Петра Предраговића, доброг познаваоца и француског и немачког, како му деца, због даљег учења ових језика, не би морала у варош. Међутим, министар просвете је за привременог учитеља поставио Данила Медића, рођеног у Хрватској крајини, „који је свршио Беловирску војничку средњу школу и слушао науке на историјско-филозофском факултету у Кијеву“.²² Прељинци се после месец дана почеше жалити на Медића — да се не држи народних обичаја, да изостаје из школе и никога не поштује. Између Медића и среског начелника Милана Шукића приметну се такво непријатељство да заједно у једном месту нису могли

остати. Учитељ је о Шукићу говорио како злоупотребљава свој положај и сече општинску шуму богатећи се и како му је жена свадљива и неморална. Министар просвете ће — пошто га Стојан Новаковић, изасланик школа, извести да је Медић у великом непријатељству са представницима општинских власти и пошто га, зарад „општег напретка школског и општинског“ предложи за уклањање из Прелине — преместити Медића у неку другу школу, а на његово место постави Луку Поповића, родом из Тополе. Поповић је завршио пет разреда гимназије редовно и два разреда лицеја приватно у Београду. Он је у марту 1872. известио министра да више од пола ученика болује од грознице и врућице, које су узроковане исушивањем огромних бара насталих због прошлогодишњих великих киша. Становништво овог краја преко лета и до половине зиме патило је од тешке грознице која се, каже учитељ, „у другој половини зиме прометала у опасну врућицу“,²³ која је уморила већи број одраслих (међу ученицима никог). Осим бара, којих беше у близини школе много, и школска зграда је, по налазу лекара, била узрочник болести, јер се у тескобној учионици гушило преко 80 ученика, а у соби у којој је морало ноћивати 40 ученика није било места за потребан број кревета, па су неки спавали на патосу. Министар просвете је препоручивао начелнику рудничког округа да се за наредну школску годину „нађе каква здравија и удобнија школска зграда“. Међутим, начелник и срески старешина помогоше да се на постојећој згради изврше најнужније поправке и тако она послужи још за неко време.

Учитељ Поповић „озбиљно разумеваше свој позив“, желео је да чита књиге, али, „оптерећен породицом“, није био у могућности да их купује, а у школи не беше ни књига, ни „научних средстава“. Желећи да школује своју децу, молио је министра за премештај у неку варош (Крагујевац, Београд, Ћуприју, Чачак) и добио Ћуприју. На његово место дошао је Никодим Јаковљевић, дотадашњи учитељ у Студеници, рођен у Бершићима (таковски срез), са завршена четири разреда гимназије у Београду и два месеца учитељске. Али, он је, након два месеца, прешао на плаћенију практикантску службу. Преузимач његовог учитељског рада Љубомир В. Вуковић из Срезојеваца (завршио полугимназију и четири разреда богословије у Београду) после две године учитељевања засвештенио се. Две године ће овде учитељевати Срећко Ђурић, (први у овој школи са завршеном учитељском школом, родом из Брњице), који је, пошто је школа 1880. године затворена „као неудобна“, премештен у гложанску школу, округ Ћупријски.

Министар просвете је 1885. године удовољио молби села Коњевића да се прикључи прељинској школској заједници, јер је с Прељином у истој политичкој општини — љубињкој „под условом да сноси све терете око издржавања школе према броју пореских глава“.²⁴ Под истим условима у прељинску школску заједницу ући ће села: Балуга (која је, до тада, припадала мојсињској школској општини), Љубињ и Ракова (дотадашњи припадници миоковачке школске општине).

После малих поправки зграде одобрено је поновно отварање школе у Прељини, а за учитеља постављен Станојло Ковачевић из Грошнице, грузански срез, свршени богослов са положеним учитељским испитом. Надзорник Врбавац је, у свом извештају, овако оценио Ковачевића: „код овог учитеља могло се јасно видети да и велики труд врло мало помаже кад се нема вештине и нужне педагошке умешности“.²⁵ Ковачевићу је, болешљивом, влажна и дотрајала прељинска школа погоршавала здравље, па је премештен у нову здраву брђанску школу, а у Прељини ће се заучитељити Миленко Поповић, родом из Добриње. На испиту одржаном школске 1889/90. (те школске године отворен је четврти разред) учитељ Поповић је похваљен од надзорника А. Станојевића и школског одбора у Прељини. Настава је била „успешна и напредна“, успех одличан, а такође и „ред и чистоћа“. Ученици, којих беше 65 (од тога пет девојчица), уредно су долазили у школу. Учионица је била ниска, на средини таваница подупрта с два дрвена дирека, патос веома рђав. Собом за ђаке ноћеваоце, пошто је школа на средини школске општине, служио се зими мали број ученика. „Уз оправке ова школа могла је радити још годину дана“, писао је у свом извештају Станојевић.²⁶

Учитељ Поповић се, оболевши од „периодичног лупања срца“, лечио у Ужицу и свом родном Добрињу. Међутим, злобни народни посланик Живко Малопарац рекао је на Народној скупштини 1. децембра 1890. године „да се Поповић проводи у гостима код свог оца док му плата иде а школа у Прељини је затворена“.²⁷ Поповић је у вези са овим писао министру: „Зар је било достојно једног посланика, народног представника да се користи посланичким положајем те да код претпостављене власти износи неистине и клевете о једном учитељу против кога је лично нерасположен“. Учитељ Поповић је после два и по месеца оздравио и почео да ради.

Школа је, због запуштености, други пут затворена 18. августа 1895. и, после месец дана, пошто је поправљена, опет почела да ради. Уписано је 70 ученика, а било би их и два пута више да је постојала

још једна учионица. Колико општинска и среска власт нису бринуле о школи, сазнајемо из извештаја учитеља Милисава Никитовића (у овој школи почео учитељевати школске 1896/97); „Срески начелник Грковић наредио је председнику прељинске општине да поднесе извештај министру просвете у коме треба да наведе како општина нема зграде за школу, што је овај и учинио, а школа у овој згради постоји од 1870. године, а да је срески старешина, човек који има појма шта је школа и од какве је она користи за српску културу, онда би овде већ постојала нова школска зграда и не би се ученици и учитељ потуцали којегде.“²⁸ Министар просвете препоручио је начелнику рудничког округа да нареди прељинској општини да се све што је инжењер, прегледајући школу, навео мора поправити за месец дана. Школски надзорник Светислав К. Матић, прегледавши школе у рудничком округу школске 1899/1900. године, имао је прилику „да уз дозволу министра просвете отвори нову школу у Прељини“.²⁹ Више од десет година овде ће учитељевати Александар Ђерамилац, свршени учитељ, који је, осим што беше одличан предавач, много бринуо о здрављу ученика (давао им лекове, пишао их, купао).

ШКОЛА У МРЧАЈЕВЦИМА

Мрчајевачка општина почетком седме деценије бројила је преко 1.500 становника, који су сматрали да треба у својој средини да оснују школу. Стога се председник општине Филип Јосиповић у мају 1872. године обратио министру просвете молећи да он „подејствује код министра финансија да одобри продају двадесет хиљада ока општинског жита, кога у општинским кошевима беше шездесет девет хиљада ока, и што од тих новаца, што од добровољних прилога, да саграде школу.“³⁰ Али, министар финансија одговори: „да кошеви општинског жита нису установљени да се њима шпекулише него да се народ у случају глади или неке друге невоље може исхранити“. Онда се Јосиповић обратио министру просвете да одобри отварање школе у једној приватној кући док не буде саграђена школска зграда. Министар ово није одобрио, јер је — по његовој оцени — приватна кућа неподесна за школу.

Градњи школске зграде није био наклоњен начелник рудничког округа, па је известио министра да Доња Горевница не треба да учествује у градњи, јер своју децу шаље у мојсињску школу, а Мрчајевци са 220 пореских глава нису у стању да сами саграде згра-

ду. Министар му је одговорио: „Пошто су Мрчајевци и Доња Горевница једна административно-политичка општина и пошто је цела општина једном већ одлучила да у Мрчајевцима гради нову школу, према томе Доња Горевница је дужна да сноси све трошкове око градње школе јер ће и њихова деца у њој учити“.³¹ Мрчајевчани, чврсто решени да саграде школу, „ма колико их коштала“, још једном замолише министра да одобри отварање школе у приватној кући до подизања зграде. Ни овог пута није им одобрено, па су за пет месеци саградили нову школуску зграду, коју је „комисија прегледала и примила као сасвим добру“.³² Набављене су скамије, учитељски сто и столица, орман, две табле, штице (дашчице за писање) и мапе. Јосиповић пише министру да треба што пре поставити учитеља — „да нам деца не би и ову годину узалуд провела“. Али, учитељ није постављен, па је заузимљивији Јосиповић почетком априла 1875. године телеграмом подсетио министра „да општина потроши толике новце док школу начини, да се 60 ђака већ уписало и да их од 14. децембра 1874. године обучава Чедомил Достанић приватно“, а да правог учитеља нема.³³ Међутим, министар просвете поставио је Достанића „за заступника учитеља“ док не дође стални учитељ, који ће стићи тек после годину дана и зваће се Љубомир Јаковљевић, родом из Бершића (са завршена четири разреда гимназије и два богословије у Београду и положеним учитељским испитом). Већ на почетку свог учитељевања Јаковљевић ће известити министра просвете да школа нема свих потреба: земљописне карте, глобус, иконе Св. Саве, рукописне таблице и књижнице за учитеља, а ученици имају „све школске потребе“ захваљујући заузимљивости њихових родитеља.

После две године учитељ Јаковљевић је, „по потреби“, премештен у Котражу (драгачевски срез), а у Мрчајевце послан Јеврем Маринковић из Црнуће, који је завршио четири разреда гимназије у Београду. Учиће 80 ученика у једној учионици. Стога ће Мрчајевчани молити министра да им пошаље још једног учитеља, за кога имају припремљен стан и учионицу, јер су 13 ученика, пријављених за школу, вратили кућама зато што не могу да стану у учионицу да би их Маринковић учио. Министар просвете им је одговорио да за сада нема ни једног „слободног“ учитеља, па препоручује да се ученици разделе у два одељења како би учитељ могао пре подне предавати у једном, а после подне у другом. И учитељ Маринковић ће, по овој препоруци, осам година учити два одељења, после чега ће га председник општине тужити министру: да ђаке туче и „употреб-

љава за своје приватне послове“, да се опија и завађа људе по селу; да је, због свега овог, омрзнут, па га треба уклонити из школе. Учитељ је, међутим, писао министру: да председник општине и месни свештеник Петар Савић, који су његови велики непријатељи, не говоре истину и да он, као учитељ, већ осам година добија врло добре оцене. Али, министар га је, да се ово непријатељство не би увећавало и штетило раду школе, преместио у Прељину, а у Мрчајевце поставио два учитеља: Јована Рафаиловића за III и IV разреда и за управитеља и Михаила Краснојевића за I и II разред. Краснојевић ће убрзо отићи на војну дужност у Ниш и потом се заучитељити у Враћевшници, а на његово место биће постављена Љубица Чаревић, Крушевљанка, са завршеном вишом женском школом у Београду. Рафаиловића, премештеног у Вољујак (није добио своју родну Каменицу), замењиваће свега месец дана Срећко Ђурић, кога ће министар упутити на учитељевање у Гучу, а Мрчајевчанима ће послати Јована Симића, свршеног богослова, старијег учитеља. Симић је, због ових честих учитељских промена, затекао ученике неспремљене за испит, који је одржан школске 1886/87. године. Ученици из Бреснице, где је школа затворена, долазили су нередовно због пешачења више од два сата. У школи је доста ученика имало богиње и свраб. Учитељица Чаревић, и као почетница, предавала је врло добро, па је због тога, након две и по године, добила намештење у чачанској женској школи, а замена ће јој бити Тихомир Костандиновић, који је, као и Симић, предавао врло добро. Њих двојица су, пошто школа није имала све потребно, знали „из свог цепа“ да набављају креду и сунђер. Из извештаја надзорника школа у рудничком округу А. Станојевића сазнајемо да је крајем школске 1889/90. године одржан испит, на коме је било 52 првака и две првакиње. Њихова учитељица Љубица Савић постигла је с њима одличан успех. Исти успех постигао је и учитељ Тихомир Костандиновић са II разредом, из кога је испитано 29 ученика. Одличан је био и новопостављени Љубомир Јанковић (на место Јована Симића, који је 24. октобра 1889. умро) са III и IV разредом, из којих беше на испиту 43 ученика и три ученице. Велики број ученика који су боловали од разних болести (шарлах, грозница, велики кашаљ) није био на испиту. Здравом деци родитељи су, у време пољских послова, често бранили у школу — да би пољоделчила. Општински судови и кметови нису ништа против овог предузимали. Управитељ Грујица Аџемовић (дошао на место Љубомира Јанковића, који је премештен у неку другу школу) известио је министра у јануару 1894. године „да од 176

ђака не долази никако 46. Извођење наставе беше отежано због овог нередовног долажења ученика у школу а председник школског одбора није хтео да наплати казну родитељима тих ученика³⁴. Управитељ Андрија Дрињаковић завадио се и замрзао са школским одбором, па је морао после годину дана да оде из ове школе.

Школа је оскудевала у наставним средствима, училима и огреву, чему су највише допринеле островачка и тамничка општина (са по једним селом — Вујетинцима и Катргом улазиле су у састав ове школске општине), које нису предавале ни једне паре на име школског приреза. Мрчајевачка општина је морала сама подмиривати школске издатке, „позајмицом из општинске касе како школа не би прекинула рад“³⁵.

Дрињаковићев наследник Никола А. Загорчић, кад се променио председник школског одбора, предложио је окружном школском одбору у Горњем Милановцу „да се председник школског одбора Максим Гајовић и благајник одликују похвалницом јер су за 1905. годину измирили сав школски прирез“³⁶.

Према бројности ученика (школске 1904/1905. беше их преко 180) требало је отворити четврто одељење, али не беше учионице, па је и надаље радило три одељења са три учитеља: Никола А. Загорчић, свршени учитељ, учио је IV и половину трећег и био управитељ школе, Петар Стефановић, такође свршени учитељ, учио је другу половину трећег и други разред и Даринка Ристић, завршила вишу женску школу, учила је први разред.

Из извештаја управитеља школе Загорчића (од 15. јула 1912) обавештавамо се да је у прво одељење (I разред) уписано 69 ученика и четири ученице (редовно је долазило 49 ученика и три ученице), у друго одељење (II и III разред) уписано је 70 ученика и седам ученица (редовно је долазило 40 ученика и две ученице) и у треће одељење (III и IV разред) уписано је 73 ученика и 11 ученица (редовно је долазило 40 ученика и пет ученица).

ШКОЛА У ЦВЕТКАМА

Начелник рудничког округа је 15. јануара 1843. године послао Попечитељству просвештенија Списак наименованих учитеља нормалних школа у рудничком округу, из кога сазнајемо да је Маринко Поповић из Угриноваца, срез качерски, двадесетчетворогодишњак, нежењен, са завршеном „нормалном“ (основном) школом учи-

тељевао једну годину у селу Тавнику, а од октобра 1842. године учитељује у Цветкама. Међутим, и ова школа, као и у Миоковцима, крајем 1843. године престаје радити. Петар Радовановић, управитељ, после посете школама у рудничком округу (школске 1845/46. године) известио је Попечитељство просвештенија да му је старешина моравског среза писао „како се у Цветкама гради зданије за училиште које ће наредне школске године почети са радом“.³⁷ Школске 1847/48. учитељ овог „здања“ Јован Маринковић постигао је „средњи успех“ са ученицима којих у првом течају беше 14, а у другом шест. После две године он ће отићи, а замена ће му бити Јосиф Поповић, који такође неће дуго учитељевати, него ће се запопити. Потом ће у Цветкама бити учитељ Ђорђе Марковић, родом из Жаркова (округ београдски), који је завршио основну српску школу и немачки у Панчеву. Плату од 120 талира годишње уредно му је давао срески старешина. Учитељске способности биле су му добре, али се често опијао и ђаке напуштао.

Из извештаја учитеља Марковића о стању школе за мај, јун и јул 1858. године видимо да је зграда пространа, али да није поправљена: у кујни нема таванице, ни заклопа на вратима, прозори су батаљени, учионица непатосана, учитељски сто и столица и скамије поломљени, табла не ваља; школа нема градину, а са огревом већ дуже оскудева зато што надзиратељ Глиша Протић о томе не брине, па су се ученици смрзавали. Марковић је набављао огрев за свој новац, који му је понестао, па је ученике (њих 37) распустио кућама, јер су се од велике хладноће почели разбољевати. Марковић је, због нетрпељивости Протића према њему, премештен у неку другу школу, а у Цветке је постављен Крста Новаковић из Бреснице, свршени богослов, који беше незадовољан очајним стањем школске зграде (прокишњавало је и у самој учионици) и односом надзиратеља Протића према школи и њему, због чега ће убрзо отићи из ове школе. Председник тамничке општине (која је улазила у састав цветачке школске заједнице) замолио је министра просвете да смени овог надзиратеља, што је министар и учинио.

Почетком школске 1859/60. учитељ Алекса Јовановић затекао је школу такође у веома рђавом стању (прокишњавала је на више места, прозорска окна облепљена хартијом, фуруне напукле), није у њој било дрва, ни ватраља, послужитеља, ни метле, а број ученика се знатно смањио (у I разреду два, у II два и III три ученика). Јовановић није издржао до краја школске године. Након његовог одласка лађевачка општина, која је улазила у састав цветачке школске

заједнице, молила је министра да за учитеља постави Захарија Пејовића из Цветака. Међутим, министар је поставио В. Милановића из Брзана, који ће учитељевати у Цветкама до смрти свога оца пароха (1863), кога ће, по одобрењу министра просвете и црквених дела, наследити. Његов наследник ће бити Лука Поповић (родом из Тополе, завршио пет разреда гимназије редовно и два разреда лицеја приватно у Београду), који ће написати министру да је школа „у близини једног потока а нигде близу нема извора пијаће воде“³⁸ и да је у веома рђавом стању, због чега родитељи исписују ђаке из ове школе и шаљу их у друге, оближње. Уверивши се преко начелника рудничког округа да је школска зграда трошна и да се не може поправити, министар је у октобру 1866. године школу затворио, ђаке разместио у оближње школе, а учитеља Поповића преместио у Кошетин (крагујевачки округ).³⁹ Школа неће радити седам година. За то време је постојећа школска зграда оправљена, па је школа првог августа 1873. наставила рад, а учитељ јој је био Вељко Драшковић, мештанин. Двадесет осмог јануара 1874. године (за прво полугође школске 1873/74) одржан је испит у присуству свештеника и ђачких родитеља, на коме се показало да је „први разред почело 45 ученика а завршило 40, други разред почело три и завршило три и у трећем није било ученика“.⁴⁰ Драшковић се убрзо засвештенио, а његов презимењак (можда и рођак, јер су обојица из Цветака), Ненад, свршени учитељ, заучитељивши се, прве две године био је задовољан школом (о школским феријама поправљена је и набављене су све школске потребе), а потом извештава министра да школска зграда прокишњава, да нема послужитеља, ни огрева, нити других школских потреба (учитељске столице, сунђера, велике мапе Србије) и да ученика има само 23. Министар просвете је поручио начелнику рудничког округа да учини све код општинске власти да се школска зграда поправи и учитељу набави све што му треба за успешан рад, иначе ће школу затворити. Учитељ Ненад Драшковић је у априлу 1879. године умро, па су ученици распуштени кућама, због чега је начелник рудничког округа молио министра да пошаље новог учитеља — како би школа наставила рад. Послан је Јован Симић, родом из Жабара, крагујевачки округ, који ће после три године молити министра за премештај у родно место, али ће бити премештен у варваринску школу. Школску зграду у Цветкама (у септембру 1882) прегледаће окружни инжењер и лекар. Нашавши да не одговара „ни здравственим ни техничким условима за школу“, предложиће да се затвори. И опет ће села Цветке, Лађевци, Обрва, Ми-

лочај, Поповићи, Трговиште, Опланићи и Сирча остати без школе, али не на дуго благодарећи заузимању Алексија Јовандарића, посланика за љубићки срез: биће отворена у септембру 1885. године школа у Лађевцима, у коју ће моћи да долазе деца из ових села. Међутим, нови председник лађевачке општине Радомир Протић (бивши народни посланик за љубићки срез, родом је из Цветака) учиниће много да буде отворена стара школа у Цветкама (1887), а школа у Лађевцима ће две године касније бити затворена. По обиласку школа у рудничком округу надзорник Владимир Зделар (професор ужичке реалке) написао је у свом извештају да је учитељ у Цветкама Драгутин Зисић врло озбиљан и вредан и да заслужује премештај по „својој молби“, да је зграда „прилична, само је усамљена (на крају овог села) а људи су врло рђави“.⁴¹ На испиту који је одржан на крају школске 1889/90. било је 56 ученика и три ученице, чији успех беше једва добар због ученичког изостајања са наставе и оскудице у најнужнијим училима. Из извештаја школског одбора цветачке школе (од 29. септембра 1891) видимо да су политичке општине лађевачка и тавничка (љубићки срез) и милочајска и сирчанска (жички срез), које сачињавају цветачку школску општину, рђаво извршавале своје обавезе према школи, због чега је министар просвете најстрожије препоручио школском одбору „да се цветачка школа одмах доведе у ред и да се нареди судовима ових општина да се од сада наредбе школског одбора брже и тачније извршавају, да се школски прирез уредно купи и на време преда школи и да се кажњавају родитељи ученика који неуредно долазе у школу“.⁴²

Због великог броја ученика, којих у новембру 1890. године беше преко 100, формирана су два одељења и постављена два учитеља: Милосав Шолајић за III и IV разред и за управитеља школе и Софија Новаковић за I и II разред.

Новопостављени учитељ и управитељ Миливоје Никићевић у извештају о стању школе за јануар-фебруар 1894. године рекао је да цветачка школа иде у ред најзапуштенијих и најжалоснијих у овом крају. Поновним отварањем школе у Лађевцима села Обрва и Тамник „припала су лађевачкој школи“, а од августа 1894. године села Трговиште и Опланићи — новоотвореној школи у Сирчи (жички срез), због чега се број ђака у Цветкама знатно смањило (у сва четири разреда било их је 41), па је учитељица Софија Новаковић премештена у Горњи Милановац. Школа у Цветкама више од годину дана није радила, јер није имала учитеља (новопостављени Милорад Ракић није дошао на учитељску дужност, а други, Јеремија По-

падић, убрзо је умро). Учитељ Михаило Николић (1898) написаће министру да школа оскудева у многим потребама, јер је школски прирез за 1897. годину покупљен, али школи није предат, а да је, услед немарности општинске власти, „доведена дотле да нема заштита да купи ексера да се браве наместе“.⁴³ Надзорник Светислав К. Матић, прегледавши школе у рудничком округу, рећи ће у свом извештају министру просвете (школска 1900/901) „да је школска зграда у Цветкама сасвим неупотребљива и да је треба затворити, а за ученике из ове школе треба отворити још једно одељење у Лађевцима, које је једва по сата удаљено од цветачке школе“.⁴⁴ Школа је 17. августа 1901. затворена, а школски одбор у Цветкама већ у септембру те године извештава окружни школски одбор у Горњем Милановцу да је за градњу зграде скупљено приреза 2.000 динара, који су дати штедионици „на приплод и камату“. О овом је, годину касније, обавештен и министар уз молбу: да школу у Цветкама поново отвори, јер се деца из Цветака, Милочаја и Поповића не могу школовати у лађевачкој школи, где нема места ни за лађевачку децу. Осим тога, збор грађана цветачке школске општине (у фебруару 1902) одлучио је да се школска општина задужи на 1.000 динара код окружног школског одбора у Чачку за градњу школе. Још су два пута председник цветачке општине и школски одбор молили министра просвете да одобри отварање старе школе (пошто је поправљена зграда) док се нова не сагради, на што је министар 12. августа 1903. одговорио: „Одлучио сам, по предлогу окружног начелника и окружног школског надзорника да се у Цветкама за ову годину отвори школа у старој згради која ће 15. јуна 1904. године бити опет затворена ако се до тада не спреми нова школска зграда“.⁴⁵ Међутим, на крају школске 1903/1904. пошто је прегледао школе у рудничком округу, надзорник Мијаило П. Милошевић у своје извештају написао је „да је одобрен план за градњу цветачке школе али радови још нису отпочели, а да садашњу школу која је сасвим неупотребљива треба затворити и да за то постоји министарска одлука од 12. августа 1903“.⁴⁶ Учитељ у сва четири разреда био је Душан Протић, свршени богослов. И наредне школске године окружни школски надзорник, прегледавши школу у Цветкама, известио је министра да је зграда рђава и да је треба затворити. Међутим, 15. фебруара 1905. године члан — референт окружног школског одбора Јован М. Поповић, посетивши школе у рудничком округу, написао је у извештају „да је све предузето и да се још у овој години приступа подизању

школске зграде у Цветкама“.⁴⁷ И тако, после 60 година, саграђена је нова школа у Цветкама.

Душан Протић је 14. фебруара 1909. разрешен учитељске дужности због тога што је „рукоположен за свештеника као капелан своме оцу“, па је стога председник цветачке општине тражио да буде постављен други учитељ.

ШКОЛА У ЛАЂЕВЦИМА

У јулу 1882. године Лађевчани намисле да замоле министра просвете и црквених послова да одобри отварање школе у згради бивше општинске суднице док (за годину дана) саграде нову школу. Међутим, кад су окружни инжењер и лекар прегледали општинску судницу, написали су министру да не одговара техничким и хигијенским условима за школу. Иста комисија је прегледала и цветачку школу и, нашавши да не одговара, предложила да се затвори. Тако су општине лађевачка, цветачка, милочајска и сирчанска остале без и једне школе. Алексије Јовандарић, народни посланик за љубићки срез, јадао се министру „како деца ових општина осташе уназађена због тога што немају школу“ и молио га (два пута) за отварање школе у згради општинске суднице, што напоследку министар одобри 12. септембра 1885, али на привремено, док се — сагради нова зграда у марту 1886. извршено је груписање општина, па је лађевачка општина, поставши дупло већа (припали су јој Цветке, Милочај, Обрва), била кадра да сагради нову школу, за коју је, наредне године, комисија одредила место. Градња је коштала 20.403, а општина је имала само 6.000 динара. Остатак је требало позајмити од управе фондова (државне касе) „са интересом 6—10% годишње на отплатни рок од пет година а на лично јемство грађана ове општине.“⁴⁸ Међутим, у октобру 1887. у лађевачкој општини промењено је општинско часништво. Нови општински председник Радомир Протић (бивши народни посланик за љубићки срез) вратио је министру просвете план за градњу школе и предрачун са образложењем да општина не може нову школу да гради, јер народ трпи велику оскудицу у новцу. Нагласио је да је за народ боље да се, „у ово оскудно време“, школа у Цветкам поправи, него да се нова подиже. Сем тога, место за нову школу је „са три стране јаружљиво због чега би сваке године морали да се оправљају мостови“.⁴⁹ Предложио је да се садашња школа у Лађевцима „премести у Цветке и да се и надаље зове ла-

Ђевачка“, на шта му је министар просвете одговорио: „да је распоред за школе закључен и не може се реметити“. Протић је молио министра да нареди начелству рудничког округа да у комисију, која је требало поново да прегледа цветачку школу, „не уђе инжењер Манох, него да се узме чачански инжењер, због тога што је Манох по жељи напредњака цветачку школу затворио“,⁵⁰ што је уважено. У комисију за преглед цветачке школе ушли су: окружни лекар, инжењер чачанског округа, заступник начелника љубињког среза, цветачки учитељ Срећко Ђурић и лађевачки учитељ Љубомир Марковић. Комисија је предложила велике поправке (темељне зидове ојачати, споља и изнутра је омалтерисати, нове фуруне набавити, врата и прозоре утврдити, патос поправити). Међутим, у име грађана лађевачке општине чланови општинског суда (Крсман Лазовић, Мијаило Дашевић и Д. Дробњак) и лађевачки одборници су у јануару 1888. писали министру да ово што Протић тражи (затварање лађевачке школе, а отварање школе у Цветкама) не прихватају због тога што се цветачка школа налази у једном потоку, скоро на крају села, што је пут до ње испресецан јаругама и потоцима, што је председник отвара из личне користи, па је зато „силом свог положаја хотимично ишао да се не приступи грађењу нове школе у Лађевцима него да се знатан новац (преко триста дуката) утроши на оправљање запуштене школе у Цветкама“⁵¹ и што цветачка школа није на средини школске ни политичке општине док су Лађевци средокраћа села која сачињавају лађевачку општину.

Школа у Лађевцима (у згради општинске суднице) радиће четири године и за њеног првог учитеља биће постављен (1. септембра 1886) Љубомир Марковић, дотадашњи учитељ у Ћелијама (ваљевски округ). О њему ће надзорник Ђуро Врбавац написати: „Из мало школа отишао сам са тако лепим уверењем да је учитељ тако спреман и да је своје велико знање могао и умео учинити да поставне ђачка својина“. Додао је да су ученици из свих предмета били одлични (у првом разреду је било 63 ученика), да су особито лепо певали и да је народ ове општине „врло одушевљен за школу те је одлучио да сагради нову школу“.⁵² Учитељ Марковић је, држећи да је, после седам година одличног учитељевања по сеоским школама, заслужио варош, молио министра за премештај у Ваљево (близу кога је рођен), што му је у септембру 1888. одобрено. За учитеља у Лађевцима постављен је Михаило Ступаровић, такође одличан педагог, из чијег извештаја о стању школе у Лађевцима сазнајемо „да је у школској згради до пре три године била општинска судница и

апсана, да је то кућа плетара са једном учионицом (дужине 7 м, ширине 6 м и висине 2,75 м) на средини подупрта двама дирецима да не би пао таван и са једним собичком који је могао послужити само као учитељска канцеларија“.⁵³ У тој једној учионици учило је 80 ђака, гушећи се. У њој су ноћивали и ручавали ђаци ноћеваоци. За ђаке беше свега 12 скамија, излупаних. Табла је била небојена, без линија. Учитељ је два пута морао куповати креду и сунђер, јер школа не имађаше своју касу. Све је набављано из општинске касе, из које је учитељу, пошто није имао стана, исплаћивана 24 динара на месец, нередовно. Због ове немарности општине (чији је председник био Радомир Протић), учитељ Ступаровић је предложио да се школа затвори, а ученици пошаљу у цветачку школу. У марту 1890. већина ученика је оболела од „мраса“ (врсте богиња), па су распуштени кућама на месец дана. Учитељ Ступаровић је премештен у неку другу школу, а од априла, када су предавања поново почела, његов наследник Деспот С. Станојевић известио је министра просвете да о школи не мари ни општина ни школски одбор, да је школска зграда веома лоша, да у школском дворишту нема бунара. Министар је поручио начелнику рудничког округа да прегледа школску зграду у Лађевцима и да поднесе извештај о томе може ли се та зграда и надаље употребити за школу и под којим условима. Добивши извештај, написао је начелнику: „Пошто је садашња школска зграда у Лађевцима рђава а лађевачка општина и сама не жели школу у својој средини него хоће да се придружи цветачкој школи којој је од старина припадала, известите суд и одбор лађевачке општине да ће по њиховој молби од 29. прошлог месеца, школа о Петровдану бити затворена, ученици ће се упутити у цветачку школу а учитељ ће добити премештај у другу школу“.⁵⁴

У међувремену (1893) Протића је на месту председника лађевачке општине заменио Алексије Јовандарић, па су се Лађевчани обратили министру просвете с молбом да поново одобри отварање школе у згради бивше суднице док се нова подигне. Министар им је одговорио: „У Лађевцима се не може отворити школа све докле док општина не сагради нову, нарочиту зграду за школу“. Међутим, на Јовандарићево заузимање, министар је одобрио поновно отварање школе у згради општинске суднице док се подигне нова школска зграда. Тако су Лађевци са Обрвом и Тавником имали поново своју школу, а за учитеља им је дошао Андрија Дрињаковић, који је, осим што беше добар предавач, обучавао ђаке плетењу сламних шешира. Од ђака, добро обучених овом послу, плетењу ће се нау-

чити остали сељани, који ће, ускоро, сви од реда, носити шешире власотручно исплетене. Учитељ је у школском дворишту подигао и воћни расадник.

У лето 1899. године Лађевчани су, што добровољним прилозима, што кулуком, саградили од једне откупљене грађевине лепу школску зграду, која је одговарала правилима о грађењу школа. Лађевачки школски одбор позвао је министра просвете „да својим доласком увелича освећење нове школске зграде дана 11. новембра 1899. године“,⁵⁵ што је овај и учинио. Из извештаја школског надзорника Сретена Пашића сазнајемо: да је школа на узвишеном месту, да је озидана пола од цигле — пола од брвана, да има две учионице простране и видне (свака је дуга 9 м, широка 7 м и висока 3 м), окренута југоистоку, може у њих да стане 70 ученика, да је с ходником и двама собама с кухињама за станове учитељима.

Учитељ Дрињаковић, сарадник опсерваторија у метеоролошком раду, молио је за премештај у Бресницу, где намерава да подигне стацију. Премештен је у Мрчајевце, а у Лађевцима је постављен Миливоје Никићевић, који ће овде остати само годину, а потом, „по својој молби“, добити премештај у Врдила (жички срез), а за учитеља ће поново доћи Андрија Дрињаковић и доћи ће, због великог броја ученика (преко 100), учитељица Марица Кишпатић, која је завршила вишу женску школу, да учи I и II разред, а Дрињаковић, управитељ школе, учиће III и IV.

Новопостављени управитељ школе (1909) Чедомир М. Аћимовић известио је министра просвете „да је тавничка општина купила школски прирез од народа, али да школи није предала о чему знају државни органи рудничког округа, знају но лађевачкој школи нису помогли“.⁵⁶

ШКОЛА У ЉУБИЋУ

У новембру 1900. године Љубић и Коњевићи договорили су се да добровољним прилозима, „у спомен Великог Милошу, Војводи Рајићу и изгинулим српским јунацима у љубићкој бици 1815. године“, саграде школу у Љубићу.⁵⁷ Формирали су одбор за градњу, око које ће се највише трудити Вучић Дмитровић, председник одбора. Љубићани и Коњевичани су изабрали за школу место на средокраћу њихових села, лепо и здраво (осунчана висораван), које је у самој близини окружног пута Чачак — Горњи Милановац. Зграда ће бити од тврдог материјала, високог темеља, покривена црепом. Има-

ће два улаза. Од улаза из дворишта пружао се ходник, из којег се улазило у три просторије: прва је била учионица, пространа и видна (дужина 8,4 м, ширина 7,6 м, висина 4 м), у коју се могло сместити 50 ученика, друга — омања соба за учитељеву канцеларију, трећа — такође пространа и видна, служила је за преноћиште ђацима или другу учионицу. На други дворишни улаз улазило се такође у ходник, а одатле у две простране собе и кујне намењене за учитељски стан, под којим беше и подрум. За учионице направљене су скамије, табла, учитељски сто и други школски намештај. У учитељској кујни биће шпорет, а у учионици и осталим одељењима гвоздене пећи. Одабраће се и место у дворишту за копање бунара. Министар просвете ће, након комисијског извештаја о прегледу школе, одобрити њено отварање. Љубићки школски одбор позваће министра да 20. октобра 1902. присуствује освећењу нове школе и „да каже коју лепу реч о заузимљивости гђана око подизања школе и њиховој љубави према народном просвећивању“.⁵⁸

Потом се Љубић одвојио од миоковачке школе и образовао посебну школску општину са Коњевићима. Из миоковачке и прељинске школе (којој су припадали Љубић и Коњевићи) „преведено је у љубићку за први разред 9 ученика, за други разред 9 ученика, за трећи разред 13 ученика и четврти разред 16 ученика, а на свештениковом списку било је још 123 ученика које је требало уписати у I разред од којих су шездесеторица мушкарци“.⁵⁹ Новопостављени учитељ Никола А. Загорчић није могао сам да учи толико ђака (два одељења), па је љубићка општина молила министра да им се пошаље учитељски брачни пар, јер нема за другог учитеља стан који му — истрошила се око градње школе — не може плаћати. Министар им је школске 1904/905. послао брачни пар Обрадовић: Милеву (са завршеном вишом женском школом, која ће учити I и II разред од 60 ученика) и Бранислава (са завршеном учитељском школом, који ће учити III и IV разред од 50 ученика и бити школски управитељ).

Шестог септембра 1909. године управитељ школе Јован К. Поповић известиће окружни школски одбор „да је лекар овог среза од петог септембра ове године распустио ђаке љубићке школе на неодређено време због дифтерије“.⁶⁰ Не знамо тачно када је школа поново почела да ради. Знамо да је у марту 1912. године срески лекар нашао у три куће фамилије Томашевић оболеле од шарлаха, а у две Станковића било је и умирања од ове болести, због чега је предложио распуштање школе до краја школске године — да се зараза не би ширила.

ОСТАЛЕ ШКОЛЕ

Две године касније пошто је отворена школа у Љубињу, по одобреним плановима, отпочело је зидање нових школа у Доњој Трепчи и Рошцима. Међутим, за грађење школе у Доњој Трепчи није одобрен прирез (због велике стопе), па је зграда довршена тек 1907. године. Али, „школа у Доњој Трепчи (за Доњу и Горњу Трепчу) постојала је од школске 1898/99. године у пространој згради од слабе грађе а учитељица у сва четири разреда била је Лепосава Петровић са завршеном вишом женском школом“.⁶¹ Школске 1904/1905. године учитељује Милорад С. Ђурић, свршени учитељ, који је у сва четири разреда учио 86 ученика. Школске 1908/1909, због великог броја ученика (преко 90) биће постављена два учитеља: Срећко Ј. Ђурић и Мил. Никитовић, обојица свршени учитељи.

Двадесет трећег октобра 1905. председник рожачке општине Војислав Петровић известио је окружни школски одбор у Горњем Милановцу „да је комисија, одређена за преглед и пријем новосаграђене школске зграде у Рошцима, прегледала школу и одобрила да може почети са радом“.⁶² Школа је саграђена добровољним прилозима грађана.

Председник прислоничке општине писао је министру „да је ова општина направила зграду од тврдог материјала и уступила је за основну школу која је прошле године почела радити а њен учитељ био је Радован Дивац, на привремено, до доласка сталног учитеља“.⁶³ У октобру 1904. прислоничка школа имала је преко 70 ученика, али јој није био одређен учитељ. Пошто је од септембра 1904. у Прислоници владао шарлах, била је распуштена до јануара наредне године када је за учитеља постављен Лазар К. Митровић, који је после 12 месеци напустио учитељску дужност. Његов настављач биће Ника В. Глигоријевић. Школске 1907/1908. године, због великог броја ученика, формираће се два одељења и поставити два учитеља: Милисав Никитовић за III и IV разред (са 28 ученика) и за управитеља и Роксанда Љ. Пурић за I и II разред (са 72 ученика). Другог августа 1911. године министар просвете одобрио је прислоничкој општини да зида нову школску зграду „о трошку школске општине“. Школске 1911/1912. године управитељ школе Мил. Никитовић послао је окружном школском одбору податке о броју ђака: I разред — 28 ученика и шест ученица, II разред — 23 ученика и шест ученица, III разред — 19 ученика и IV разред — 26 ученика и три ученице, али — у школу је уредно долазило 88 ученика.

У име сељана Ракове председник школског одбора и кмет овог села Сава Глишовић написао је окружном школском одбору у Горњем Милановцу „да у селу Ракови привремена школа, отворена још од 1908. године, и дан данас ради. Али ово село намерава само подићи сталну школу па моли да му се одобри градња“, коју је 12. јула 1911. године министар просвете одобрио.⁶⁴ Истовремено је одобрио и градњу школе у Горњој Горевници, јер је у марту те године председник горњогоревничке општине известио окружни школски одбор „да ова општина жели подићи школу добровољним прилозима грађана и да ће из ове општине имати 120 ђака“.⁶⁵ Одобрио је и Милићевцима да саграде нову школу. Почетком наредне године председник милићевачке општине писао је министру: „Направили смо привремену школу коју је инжењер рудничког округа прегледао и оценио да је по плану па зато молимо да нам одобрите њено отварање и да за учитеља поставите Светомира Тадића, матуранта из Чачка“.⁶⁶ Ова школа, на средокраћу Милићеваца и Вранића, озидана је од тврдог материјала још 1909. године, покривена црепом, са учионицама патосаним чамовом даском и окренутим југоистоку док је предсобље било поцигљано. Петог марта 1912. председник милићевачке општине известио је окружни школски одбор у Горњем Милановцу да се Милићевци и Вранићи, пошто су саградили сталну школу, одвајају од миоковачке школске општине и образују нову школску општину, милићевачку, у коју се већ уписало 47 ђака, а 20. марта те године министар просвете одобрио је отварање школе у Милићевцима.

Љубићки срез беше први у рудничком крају по броју школа (школске 1911/1912. имао их је шеснаест), али су се општине овог среза, иако богате, веома немарно односиле према школским обавезама.

СПИСАК УЧИТЕЉА-ЦА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА ЉУБИЋКОГ СРЕЗА⁶⁷

МИОКОВЦИ

Живко Радаковић	1855—1879.
Грујица Павловић	1880.
Живко Радаковић	1881.
Милета Станојевић	1882.
Грујица Протић	1883.
Глигорије Јовановић	1884.
место празно	1885.
Јеротије Вујић	1886—1887.
Љубомир Протић	1888.
Панта Лазаревић	1889—1891.
Милева Ђорђевић	1891—1893.

ШКОЛЕ У ЉУБИЋКИМ СЕЛИМА ОД 1842. ДО 1912. ГОДИНЕ

Бранислав Обрадовић	1892.
Милица Никитовић	1893—1894.
Машинка Лазаревић	1894.
Бранислав Обрадовић	1895—1898.
Милева Обрадовић	1895—1898.
Савко Филиповић	1899—1904.
Милица Филиповић	1899—1904.
Драга Војиновић	1899—1904.
Милорад Вујовић	1905—1906.
Мирослава Вујовић	1905—1906.
Љубиша Пурић	1906—1907.
Милосав Шолајић	1907.
Бранислав Обрадовић	1907—1908.
Светислав Теодосијевић	1908.
Ранка Мартиновић	1909.
Љубица Мартиновић	1909.
Алекса Н. Јанковић	1910—1912.
Ранка А. Јанковић	1910—1912.
Бранислав Обрадовић	1911—1912.
Живка Димитријевић	1911.
Гмитар Јовановић	1912.
Љубица Јовановић	1912.

БРЕСНИЦА

Лазар Симоновић	1852—1853.
Матија Мартић	1855—1859.
Милица Танасијевић	1860.
Витомир Поповић	1860.
Стефан Првуловић	1861.
Живојин Савић	1862.
Петар Савић	1863—1867.
Коста Станишић	1868—1869.
Вељко Недељковић	1870.
Вељко Драшковић	1872—1873.
Недељко Симеуновић	1874.
место празно	1875.
Чедомиљ Мајсторовић	1876—1877.
Сима Анђимић	1878—1879.
Гавра Перовић	1880—1882.
место празно	1883.
нема Бреснице	1884—1887. (школа не ради)
Радисав Ђукчић	1888—1892.
Зорка Стојковић	1891.
Даница Коцић	1892.
Андрија Дрињаковић	1893.
Даница Адамовић	1893.
Лазар Акшамовић	1894—1912.
Даница Акшамовић	1894—1912.
Милорад С. Ђурић	1907—1912.
Андрија Дрињаковић	1912.

БРЂАНИ

Георгије Угодић	1852—1853.
Василије Боровњаковић	1855.
Евимије Катанић	1856.
Милан Лукић	1857.

	(до 1885. школа није радила)
Ранисав Нешовић	1885—1886.
Димитрије Марковић	1887.
Милева Врбавчева	1887—1888.
Христина Војовић	1888—1889.
Станојло Ковачевић	1889.
Драгутин Зисић	1890—1901.
Роксана Милићевић	1891—1892.
Роксанда Зисић—Милићевић	1892—1901. (промена презимена због удаје за учитеља Д. Зисића)
Милисав Никитовић	1902—1907.
Роксанда Никитовић	1902—1912.
Алекса Н. Јанковић	1908.
Милан Иконић	1911.
Александар Арсеновић	1912. (вр. д.)

МОЈСИЊЕ

Марко Ерић	1858.
Василије Гавриловић	1859.
Крста Новаковић	1860—1861.
Владимир Перуничкић	1862.
Радисав Ђукчић	1863—1887.
Срећко Ђурић	1888.
Миленко Михаиловић	1889.
Срећко Ђурић	1890—1894.
Косара Станчић (заступ.)	1895.
Владислав Жеравчић	1896.
Милош В. Поповић	1897.
Богдан Миловановић	1898—1899.
Јован Петронијевић,	1900.
заступник	1901—1902.
Срећко Јов. Ђурић	1903—1905.
Милорад С. Ђурић	1906.
Јован Петронијевић	1907—1911.
Михаило С. Ђурић	1912.

ТУЧКОВО

Димитрије Јовичевић	1856—1859.
Вучко Башић	1860.
Обрад Лукић	1861.
Петар Поповић	1862.
Арон Костић	1864.
Љубомир Даниловић, прив.	1865.
Паун Еремић	1866—1867.
Илија Вучетић	1868.

ПРЕЉИНА

Данило Медић	1870.
Лука Поповић	1871—1873.
Никодије Јаковљевић	1874—1877.
Срећко Ђурић	1878—1880.
нема Прељине	1881—1884. (школа није радила)
Станојло Ковачевић	1886—1888.
Љубомир В. Јанковић	1889.

ШКОЛЕ У ЉУБИЋКИМ СЕЛИМА ОД 1842. ДО 1912. ГОДИНЕ

Миленко Поповић	1890—1891.
Сава Шибалић	1892.
	1893. (школа није радила)
Светислав Јовановић	1894—1895.
Срећко Ђурић	1896.
Милисав Никитовић	1897—1898.
Младен Марковић	1899—1900.
Милисав Никитовић	1901.
Лепка Марковић	1902—1903.
Андрија Дрињаковић	1904.
Александар Перамилац	1905—1908.
Даринка Ристић	1909.
Даринка Ломић	1910—1912.
Милан В. Поповић	1912.

МРЧАЈЕВЦИ

Љубомир Јаковљевић	1876—1877.
Јеврем Маринковић	1878—1885.
Јован Рафаиловић	1886.
Михаило Красојевић	1886.
Јован Симић	1887—1888.
Љубица Чаревић	1887—1888.
Тихомир Костанџиновић	1889.
Љубомир В. Јанковић	1890—1891.
Тихомир Костанџиновић	1890—1892.
Љубица Савић	1890—1891.
Милош Поповић	1891.
Петар Милосављевић	1892—1893.
Марија Милосављевић	1892.
Јован П. Јовановић	1893.
Јелена Јовановић	1893.
Михаило Красојевић	1894.
Грујица Аџековић	1894—1897.
Анка Бербовић	1894—1897.
Стеван Вучковић	1895—1897.
Андрија Благојевић	1896—1898.
Машинка Лазаревић	1897.
Сретен Лазаревић	1898—1900.
Босиљка Ристић	1898—1899.
Андрија Дрињаковић	1899—1901.
Јеврем Маринковић	1900—1902.
Милева Обрадовић	1901—1904.
Бранислав Обрадовић	1901—1904.
Танасије Костанџиновић	1903—1904.
Даринка Ристић	1905—1908.
Петар М. Стефановић	1905—1912.
Николла А. Загорчић	1905—1912.
Андрија Дрињаковић	1909—1911.
Радомир Перуничкић	1912.

ЦВЕТКЕ

Јосиф Поповић	1852.
Јован Николајевић	1853.
Евџимије Катанић	1855.
Радивоје Тодоровић	1856.
Ђорђе Марковић	1857—1858.
Крста Новаковић	1859.

Алекса Јовановић	1860.
Захарије Пејовић	1861.
Сима Авакумовић	1864.
Лука Поповић	1866.
место празно	1873.
Вељко Драшковић	1874—1875.
Ненад Недељковић	1876—1879.
Јован Симић	1880—1882.
—	1883—1888. (школа није радила)
Драгутин Зисић	1889.
Мата Протић	1890.
Милосав Шолајић	1891—1893.
Даринка Борђевић	1892—1893.
Миливоје Никићевић	1894—1896.
Софија Новаковић	1894.
Јеремија Понадић	1897.
Александар Јанковић, заступник	1903—1904.
Милорад С. Ђурић	1905.
Растимир Перуничкић	1906.
Срећко Јов. Ђурић	1907.
Милица Јовановић	1908.
Милисав Никитовић	1909.
Срећко Јов. Ђурић	1910—1912.
Даница Душановић	1910—1911.
Бождар Обрадовић	1912.

ЉУБИЋ

Никола А. Загорчић	1903—1904.
Бранислав Обрадовић	1905—1906.
Милева Обрадовић	1905—1906.
Драгутин Зисић	1907.
Роксанда Зисић	1907.
Глигорије Поповић	1908—1912.
Драгиња Поповић	1908—1912.

ПРИСЛОНИЦА

Радован Дивац	1904.
Лазар К. Митровић	1905—1906.
Алекса Н. Јанковић	1907.
Љубиша Пурић	1908—1909.
Роксанда Ковачевић	1908—1909.
Милисав Никитовић	1910—1912.
Роксанда Пурић	1910—1912.

РОШЦИ

—	1906.
Гмитар Јовановић	1907—1909.
Љубица Мартиновић	1910.
Љубица Јовановић	1911.
Тихомир Маринковић	1912.

РАКОВА

Чедомир Милошевић	1909—1910.
Чедомир Протић	1911.

ШКОЛЕ У ЉУБИЋКИМ СЕЛИМА ОД 1842. ДО 1912. ГОДИНЕ

Милорад Богићевић	1912.
Михаило Николић	1898—1900.
Сима Грандић	1901.
заступник	1902—1903.
Маринко Петровић	1904.
Душан Протић	1905—1909.
Љубиша Пурић	1910—1911.
Милан К. Димитријевић	1912.

ЛАЂЕВЦИ

место празно	1886.
Љубомир Марковић	1887—1888.
Михаило Ступаровић	1889.
Деспот Станојловић	1890.
—	1891—1894.
Андрија Дрињаковић	1895—1898.
Миливоје Никићевић	1899—1900.
Роксанда Никитовић	1901.
Глигорије Поповић	1902—1904.
Драгиња Поповић	1902—1904.
Марица Кишлатићева	1905.
Андрија Дрињаковић	1905—1907.
Илија Милосављевић	1907.
Даница Душановић	1908.
Чедомир А. Аћимовић	1909.
Милица Јовановић	1909.
Драгољуб Ј. Симић	1910—1912.
Петрија Симић	1910—1912.

ОСТРА

Ђирило Јанковић	1895—1901.
Андрија Дрињаковић	1902—1903.
Милосав Петровић	1904.
Чедомир Милошевић	1905.
Светислав Теодосијевић	1906—1907.
Михаило Јанковић	1908.
—	1909—1910.
Александар Гавриловић	1911.
Душан Милорадовић	1912.

ТРЕПЧА

Драга Јовановић	1898.
Лепосава Петровић	1899—1902.

НАПОМЕНЕ

1. Архив Србије, Министарство просвете Србије, Ф. 5, 22, 1845. (у даљем тексту АС, МПС).

2. АС, МПС, 4, 33/844.
3. АС, МПС, 7, 151/858.
4. АС, МПС, 5, 470/882.
5. АС, МПС, 2, 266/850.
6. АС, МПС, 4, 563/874.
7. АС, МПС, 20, 18/883.
8. АС, МПС, 6, 105/903.
9. АС, МПС, 5, 22/845.
10. АС, МПС, 21, 316/886.
11. АС, МПС, 3, 294/887.
12. АС, МПС, 6, 235/887.
13. АС, МПС, 75, 167/912.
14. АС, МПС, 5, 45/875.
15. АС, МПС, 9, 27/871.
16. АС, МПС, 5, 953/870.
17. АС, МПС, 17, 187/885.
18. АС, МПС, 3, 294/887.

19. Карадаг — западни део некадашњег рудничког округа. Турски назив за Црну Гору. У ту „подгорску кнежину“ спадао је, за Карађорђева времена (а и после), и Карадаг, а то су оних 10—12 села између Каменице, Мораве и ужичког округа... у њега Турчин није смео шале ући.

20. АС, МПС, 6, 942/860.
21. АС, МПС, 4, 596/874.
22. АС, МПС, 2, 297/870.
23. АС, МПС, 4, 2/872.
24. АС, МПС, 33, 139/885.
25. Као под 18.
26. АС, МПС, 39, 120/893.
27. АС, МПС, 36, 147/890.
28. АС, МПС, 45, 103/897.
29. АС, МПС, 45, 109/900.
30. АС, МПС, 14, 36/875.
31. Исто.
32. Исто.
33. Исто.
34. АС, МПС, 1, 44/894.
35. Исто.
36. АС, МПС, 3, 183/905.
37. АС, МПС, 6, 4/846.
38. АС, МПС, 7, 1344/866.
39. Исто.
40. АС, МПС, 4, 563/874.
41. АС, МПС, 24, 21/889.
42. АС, МПС, 16, 144/892.
43. АС, МПС, 40, 131/899.
44. АС, МПС, 38, 176/901.
45. АС, МПС, 52, 175/903.
46. АС, МПС, 29, 111/906.
47. АС, МПС, 7, 9/906.
48. АС, МПС, 16, 224/887.
49. Исто.
50. АС, МПС, 18, 58/890.
51. Исто.
52. Као под 18.
53. АС, МПС, 18, 50/890.

ШКОЛЕ У ЉУБИЋКИМ СЕЛИМА ОД 1842. ДО 1912. ГОДИНЕ

54. АС, МПС, 20, 69/894.
55. АС, МПС, 40, 59/899.
56. АС, МПС, 9, 88/910.
57. АС, МПС, 6, 102/903.
58. Исто.
59. АС, МПС, 19, 153/902.
60. АС, МПС, 46, 140/909.
61. АС, МПС, 40, 132/899.
62. АС, МПС, 10, 40/904.
63. АС, МПС, 10, 9/905.
64. АС, МПС, 31, 70/911.
65. АС, МПС, 31, 71/911.
66. АС, МПС, 49, 57/912.
67. Архив Србије, Државни шематизам, 1852—1912, округ руднички.

ИЗВОРИ

1. Архив Србије, Министарство просвете Србије, од 1842. до 1912.

ÉCOLES DANS LES VILLAGES DE L'ARRONDISSEMENT DE LJUBIĆ ENTRE LES ANNÉES 1842 ET 1912

Le présent ouvrage est consacré aux écoles de l'arrondissement de Moravica (plus tard appelé arrondissement de Ljubić) entre les années 1842 et 1912. Aucune école de cet arrondissement, tout comme celles des autres arrondissements de la région de Rudnik, ne pouvait commencer à fonctionner avant qu'un supplément d'impôt (perçu deux fois par an, de même que «le tribut au gouvernement») ne fût introduit pour subvenir à ses frais et pour payer l'instituteur. Les écoles étaient bâties près des églises, dans des coins perdus hors des villages, si bien que les élèves avaient souvent un long trajet à parcourir pour arriver à l'école. Les premières écoles furent inaugurées en 1842 à Miokovci et à Cvetke, et quelques ans plus tard, à Brđani et à Bresnica. Au cours des trois décennies suivantes les écoles furent ouvertes à Tučkovo (fermée au bout de dix ans de fonctionnement), à Mojsinje, Preljina, Mrčajevci, Lađevci et Ostra. En 1912 il y en avait seize. Presque tous les bâtiments scolaires étaient construits avec des matériaux de mauvaise qualité, les classes étaient basses, exigües, humides et obscures. Ce n'est qu'en 1881 que furent prescrites «les Règles sur la construction des écoles et sur le mobilier scolaire», posant pour la première fois des exigences en matière de pédagogie et d'hygiène. Malgré cela, l'école de Cvetke fonctionna pendant cinquante ans dans un bâtiment très mal adapté (à cause de l'incurie des autorités municipales).

Les premiers instituteurs dans les écoles rurales de cet arrondissement étaient recrutés parmi ceux qui avaient terminé leurs études au petit séminaire ou uniquement à l'école élémentaire, mais très souvent ils quittaient l'enseignement pour se consacrer au sacerdoce ou au magistrat, ces professions étant plus lucratives. Les premiers instituteurs, titulaires d'un diplôme de l'école normale primaire, apparurent vers le milieu des années 70 du XIXe siècle (aussitôt après la fondation des premières écoles normales primaires). Outre qu'ils étaient mal payés, les instituteurs étaient aussi mal vus auprès des autorités municipales et préfectorales. Un instituteur de Brđani, Dimitrije Marković, écrivit, en 1887, au ministre de l'éducation nationale et des affaires religieuses: «Ce n'est que pour avoir voté pour les candidats de l'opposition aux élections municipales de la ville de Čačak, que j'ai été transféré de l'école de cette ville dans une école de campagne». La charge d'instituteur dans les écoles rurales était plus difficile à accomplir pour plusieurs raisons, mais aussi parce que, à la campagne, les instituteurs n'étaient pas en situation de se perfectionner dans leur métier. Faute de personnel enseignant, l'enseignement dans certaines écoles rurales était dispensé par un seul instituteur qui devait s'occuper parfois de plus de cent élèves.

Étant donné que les écoles, surtout au XIXe siècle, étaient rares, les écoliers des villages éloignés étaient obligés d'aller à l'école à pied, en y mettant souvent plus de deux heures. A ceux qui venaient de très loin, il était permis d'habiter à l'école. Leurs parents leur apportaient le linge de rechange et de la nourriture tous les quinze jours. Cette nourriture, gardée dans des caisses sous les lits d'écoliers (du fait qu'il n'y avait pas de local où l'on aurait pu conserver les aliments et prendre des repas), se gâtait souvent, et l'air pollué aidant, des maladies sévissaient (fièvre typhoïde, toux, scarlatine, angine diphtérique, variole), d'où des interruptions de l'enseignement de deux à trois mois. On enregistrait aussi des décès. En outre, les élèves manquaient aussi à cause des travaux champêtres, ce qui entravait l'enseignement.